

عوامل مؤثر بر جلب مشارکت دامداران در حفظ و احیاء مراتع استان سمنان

فخرالدین ابویه

دانشگاه آزاد اسلامی واحد دامغان، دامغان، ایران

محمد صادق صیوری*

دانشکده کشاورزی، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار، گرمسار، ایران

سیدجمال فرج اله حسینی

دانشکده کشاورزی، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۹۳/۸/۲۷

تاریخ دریافت: ۹۰/۹/۱۰

چکیده

مراتع یکی از مهم‌ترین و بارزترین منابع ملی محسوب می‌شوند که استفاده صحیح و توأم با عملیات اصلاح و احیای آن‌ها می‌تواند نقش مهمی در حفظ پایدار منابع آب‌و خاک و تأمین نیازمندی‌های کشور در زمینه فرآورده‌های پروتئینی داشته باشد. هدف این تحقیق واکاوی ارتباط برخی از عوامل مؤثر در جلب مشارکت دامداران در حفظ و احیای مراتع استان سمنان بود. تحقیق فوق از نوع تحقیقات کاربردی و به روش علی، ارتباطی انجام شد. متغیرهای مستقل تحقیق شامل ویژگی‌های اجتماعی و اقتصادی، شخصی و فنی دامداران و متغیر وابسته میزان مشارکت آن‌ها در امر حفظ و احیای مراتع استان سمنان بود. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران و به روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای متناسب تعیین گردید که در نهایت تعداد ۱۱۰ پرسشنامه تجزیه و تحلیل آماری شد. نتایج مشخص نمود بین سطح تحصیلات، سابقه کاری، میزان درآمد ماهیانه، میزان آگاهی دامداران از ماهیت طرح‌های مرتعداری، تعداد دفعات تماس مروجان با دامداران، مقدار مرتع و دارا بودن پروانه چرا، میزان شرکت دامداران در کلاس‌های آموزشی مرتعداری و نیاز دامداران به علوفه با میزان مشارکت آن‌ها رابطه مثبت و معنی‌دار وجود داشت. این رابطه در خصوص انتظار حل مشکل از طرف دولت منفی معنی‌دار بود. دامداران دارای پروانه چرا و دریافت‌کننده وام تمایل بیشتری به مشارکت داشتند. بر اساس نتایج حاصل از رگرسیون انجام شده، ۷۰ درصد تغییرات در میزان مشارکت مربوط به عامل سطح تحصیلات و حدود ۱۳ درصد نیز توسط میزان درآمد بود. سایر عوامل مانند دفعات تماس با مروج، شرکت در کلاس‌های ترویجی، سابقه دامداری، نیاز دام به علوفه و آگاهی از طرح‌های مرتعداری حدود ۸ درصد تغییرات مورد نظر را تبیین کردند. متغیرهایی چون کلاس‌های ترویجی و سایر منابع آگاه ساز چندان نقشی در جلب مشارکت ایفا نکردند.

واژه‌های کلیدی: مشارکت، عوامل مؤثر در جلب مشارکت، مراتع، حفظ و احیاء، استان سمنان.

مقدمه

منابع طبیعی در هر کشور دارای اهمیت بسیار زیادی بوده و فقط به نسل حاضر تعلق ندارد، بلکه با حفظ واحیای این منابع باید از آن به نحوی بهره‌برداری نمود که برای آیندگان باقی بماند. اگرچه منابع طبیعی تجدیدشونده یکی از ارکان توسعه پایدار در هر کشور محسوب می‌شوند، ولی متأسفانه در سال‌های اخیر این منابع حیاتی در اکثر دنیا در معرض تخریب قرار گرفته و عوامل متعددی در تخریب آن سهیم شده‌اند، بدیهی است تداوم چنین وضعی پیامدهای فاجعه‌آمیز و جبران‌ناپذیری خواهد داشت. به نظر می‌رسد راه حل، بهره‌برداری صحیح و اصولی از مراتع موجود و همچنین گسترش و احیای این منبع طبیعی باشد. این امر نه فقط وابسته به سرمایه‌گذاری مالی و فنی که بیشتر در گرو بهبود ساختار فرهنگی حاکم بر صاحبان اصلی مراتع یعنی دامداران می‌باشد.

سالانه هزاران هکتار از وسعت مراتع کشور ما نیز کاسته می‌شود. استان سمنان یکی از استان‌های واقع در مرکز کشور و در منطقه کویری و خشک می‌باشد و با مساحتی بر ۹/۸ میلیون هکتار از نظر وسعت ششمین استان کشور محسوب می‌گردد که بیش از ۹۰ درصد آن را عرصه‌های منابع طبیعی، شامل جنگل، مراتع و بیابان‌ها و کویرتشکیل داده و همین امر سبب شده که حدود ۲۰ درصد سهم کلی محدوده‌های چهارگانه زیست‌محیطی کشور شامل پارک ملی، پناهگاه حیات‌وحش و منطقه حفاظت‌شده و اثر طبیعی ملی در این استان قرار گیرد که از نظر کمی و کیفی مقام اول رادرکشوردارا است (اداره کل منابع طبیعی استان سمنان، ۱۳۸۷).

تجارب گذشته مدیریت منابع طبیعی تجدیدشونده، بیانگر آن است که حفاظت از

عرصه‌های گسترده منابع طبیعی، افزایش پوشش‌های جنگل و مرتع، بهره‌برداری فنی و علمی از محصولات فرآورده‌های اصلی و فرعی جنگل و مرتع و کنترل روند بیابانی شدن کشور با تکیه بر روش‌ها و استراتژی‌های دولتی میسر نمی‌شود. حفاظت و احیاء عرصه‌های منابع طبیعی پیش از آنکه وابسته به سیستم‌های مدیریتی رسمی و دولتی کشور باشد، بستگی به رفتار و کردار فرد انسان‌ها و آدم‌هایی دارد که در عرصه‌های منابع طبیعی و حاشیه آن‌ها زندگی کرده و یا به‌طور غیرمستقیم از فواید و آثار مثبت آن سود می‌جویند. استفاده معقولانه از منابع طبیعی تجدید شونده، مشارکت آحاد مردم و برنامه‌ها و فعالیت‌هایی در زمینه حفظ، احیاء و توسعه و سایر اقدامات، مستلزم برنامه‌ریزی، هماهنگی و فراهم نمودن سازوکارهای لازم در عرصه فرهنگ رفتار فردی و اجتماعی و آموزشی جامعه می‌باشد.

مسأله اصلی این مطالعه این است که مردم استان سمنان در طرح‌های حفظ، احیاء، توسعه و بهره‌برداری مراتع مشارکت کمی دارند و رویکرد آن‌ها به منابع طبیعی بیشتر مبتنی بر بهره‌برداری نادرست از این منابع خدادادی است. این امر توسط نهادهای ذی‌ربط نیز تأیید شده است. همچنین به نظرمی رسد که نگاه جامعه روستایی و عشایری استان به لحاظ تاریخی و فرهنگی نسبت به برنامه‌های ارایه شده از سوی دولت نگاه مناسبی نیست. به‌طوری که در طرح‌هایی نظیر تعادل دام و مرتع، طرح هادی، طرح صیانت از منابع طبیعی و نهضت سبز علی‌رغم صرف هزینه‌های هنگفت دولتی، مشارکت مردم چشمگیر نبوده است (اداره کل منابع طبیعی استان سمنان، ۱۳۸۷).

فعالیت‌های تعاونی رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد.

همت‌خواه و خلیقی (۱۳۸۵) در تحقیق خود نتیجه گرفتند که بین سن و درآمد با میزان مشارکت بهره‌برداران رابطه معنی‌داری مشاهده گردید؛ اما بین سطح سواد، شناخت از پروژه‌ها و مالکیت و تمایل به مشارکت رابطه معنی‌داری مشاهده نگردید.

همچنین در پژوهش دیگری توسط جلالی و کرمی (۱۳۸۵) در استان کردستان عوامل موثر بر مشارکت نشان داد که متغیرهای اقتصادی مانند منفعت‌زا بودن مشارکت، منبع اصلی درآمد بودن دامداری، تعداد واحد دامی و متغیرهای شخصی چون موفقیت‌مداری، سطح تحصیلات، عضویت در تعاونی‌ها عامل مؤثری در مشارکت برای حفظ و احیای مراتع بوده و خدمات ترویجی نیز به همراه سطح سواد می‌توانند افزایش مشارکت را به همراه داشته باشد.

متولی (۱۳۸۵) در مقاله خود با عنوان بررسی موانع و مشکلات حفاظت منابع طبیعی در استان سمنان بیان می‌دارد کمبود نیروی محافظ و مروج جنگل و مرتع، رقابت ناسالم و غیرقابل کنترل در امر بهره‌برداری از منابع طبیعی، حضور بیش‌ازحد دام در جنگل‌ها و مراتع، عدم هماهنگی، عدم انگیزه مادی برای جلب مشارکت بهره‌برداران در حفاظت از منابع طبیعی، پایین بودن سطح سواد فنی بهره‌برداران، افزایش جمعیت بهره‌بردار، استفاده بی‌رویه روستائیان از جنگل و مراتع، بی‌سوادی و کم‌سوادی بهره‌برداران، تبدیل اراضی مرتعی به اراضی کشاورزی، عدم بازنگری و کنترل دقیق مطالعات انجام‌شده و برنامه‌های اجرا شده، تعداد کم نیروهای متخصص ترویج و عدم به‌کارگیری آن‌ها، عدم آموزش‌های لازم برای روستائیان در مورد حفاظت از منابع طبیعی، عدم شفافیت در

بنابر این توجه به عواملی که در این مشارکت و حرکت داوطلبانه بهره‌برداران نقش دارند می‌توانند سهم بالایی در حفاظت از منابع طبیعی به‌طورکلی داشته باشند. در ذیل برخی از مطالعاتی را که به بررسی عوامل مؤثر در جلب مشارکت پرداخته‌اند بیان می‌گردد:

محمدی (۱۳۸۳) در بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت روستائیان در طرح‌های آبخیزداری نتیجه گرفت بین انگیزش، اعتماد به مجریان طرح، وابستگی به دولت، انسجام جمعی و میزان مشارکت، رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد اما بین آگاهی، پایگاه اقتصادی-اجتماعی و تفاوت‌های قومی و میزان مشارکت روستائیان رابطه معنی‌داری وجود ندارد.

شریعی و متولی (۱۳۸۳) در بررسی همبستگی بین متغیرهای مؤثر در مشارکت بیان داشت که بین متغیرهای استفاده از پوستر و بروشور، استفاده از مجلات و نشریات، استفاده از رادیو، استفاده از تلویزیون، برقراری تماس‌های شخصی و ارتباط با سازمان جنگل‌ها و مراتع با میزان موفقیت سازمان‌های غیردولتی در پیشبرد فعالیت‌های ترویجی حفظ، احیاء و توسعه جنگل و مراتع رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. ولی بین متغیرهای سن، سابقه عضویت و سطح سواد با متغیر میزان موفقیت سازمان‌های غیردولتی در پیشبرد فعالیت‌های ترویجی حفظ، احیاء و توسعه جنگل‌ها و مراتع رابطه معنی‌داری مشاهده نشده است.

جلالی و کرمی (۱۳۸۵) در مطالعه خود نتیجه گرفتند که بین دانش فنی، سطح سواد، پیامدهای اجتماعی مشارکت، ارتباط با کارکنان منابع طبیعی، خدمات ترویجی و تأمین نهاده‌ها، موفقیت‌مداری و منفعت-هزینه و میزان مشارکت افراد در

ترویجی، ویژگی‌های ساختاری و ویژگی‌های شخصی گندم‌کاران در مجموع ۶۸/۰۹ درصد از واریانس کل متغیر تحقیق را به خود اختصاص می‌دهند.

عمانی (۱۳۹۰) در مطالعه خود نتیجه گرفت که بین میزان علاقه به فعالیت‌های علمی و پژوهشی، میزان استفاده از سایت‌های اینترنتی، میزان ارتباط با مراکز تحقیقاتی، سن، سطح مدرک تحصیلی، علاقه به فعالیت‌های آموزشی و میزان درگیری در فعالیت‌های اجرایی با مشارکت در فعالیت‌های علمی و پژوهشی در سطح ۰/۰۰۱ رابطه معنی‌داری حاصل شد. همچنین به ترتیب اولویت مهم‌ترین موانع موجود در اجرای فعالیت‌های علمی و پژوهشی در نظام آموزش عالی کشاورزی شامل عدم دسترسی به امکانات و تجهیزات برای اجرای فعالیت‌های پژوهشی، دیوان‌سالاری شدید و مسائل اداری دست و پاگیر، زیرساخت‌های اجتماعی و فرهنگی نامناسب و هزینه‌بر بودن فعالیت‌های پژوهشی مشخص شد.

بر اساس نتایج حاصل از تحلیل رگرسیون، متغیرهای مستقل میزان علاقه به فعالیت‌های علمی و پژوهشی، سطح مدرک تحصیلی، میزان ارتباط با مراکز تحقیقاتی و میزان استفاده از سایت‌های اینترنتی به‌طور تعاملی ۶۱ درصد تغییرات متغیر وابسته میزان مشارکت در فعالیت‌های علمی و پژوهشی را تبیین می‌نمایند.

Damianos & Giannakopoulos (2002) در

بررسی مشارکت بهره‌برداران در برنامه‌های زیست‌محیطی - کشاورزی دریونان دریافتند که آموزش کشاورزان، جایگاه اقتصادی و اجتماعی، ارتباط با رسانه‌ها و کارشناسان بخش کشاورزی، سطح تحصیلات و ارتباط با همسایگان و همکاران

قوانین موجود، فقدان نیازسنجی آموزشی از بهره‌برداران، عدم تفسیر به هنگام قانون جنگل و مراتع در رابطه با مالکیت منابع طبیعی و بهره‌برداری از آن، عدم توجه به نیازهای واقعی و مبتنی بر ساختارهای اکولوژیکی و فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی مردم، مشارکت ندادن روستائیان در حفاظت از منابع طبیعی و عدم آشنایی کارشناسان و مروجان با نحوه تحقیقات صحیح، آموزش اصولی و ارتباط تنگاتنگ با مردم از موانع و مشکلات موجود در حفاظت از منابع طبیعی به ترتیب اولویت در این بخش می‌باشد.

در تحقیق توتونچی و عمانی (۱۳۹۱) نتایج این تحقیق نشان داد بین متغیرهای مستقل مشارکت اجتماعی، منزلت اجتماعی، نگرش نسبت به مشارکت در مدیریت شبکه‌های آبیاری و زهکشی، شرکت در کلاس‌های آموزشی و ترویجی، میزان زمین آبی تحت کشت، میزان زمین زراعی تحت مالکیت، میزان درآمد سالیانه حاصل از فعالیت کشاورزی، میزان مالکیت حقایقه، عملکرد محصول گندم، میزان زمین زراعی تحت کشت گندم، نوع نظام بهره‌برداری، تنوع کشت، نوع منبع آب مورد استفاده در مزرعه و میزان وابستگی به آب شبکه‌های آبیاری با متغیر وابسته مشارکت در مدیریت شبکه‌های آبیاری و زهکشی رابطه مثبت و معناداری در سطح ۰/۰۱ وجود دارد و بین متغیرهای مستقل میزان بدهی مالی گندم‌کاران و تعداد قطعات زراعی با متغیر وابسته مشارکت در مدیریت شبکه‌های آبیاری و زهکشی رابطه منفی و معنی‌داری در سطح ۰/۰۱ وجود دارد. همچنین نتایج تحلیل عاملی نیز بیانگر آن است که شش عامل زیرساخت‌ها و تسهیلات اقتصادی، مسائل فنی و زراعی، سازوکارهای اجتماعی و دیدگاه تعاونی مداری، مشارکت مداری و فعالیت‌های

مرتعداران استان سمنان در حفظ و احیاء مراتع استان، بررسی جایگاه فعالیت‌های ترویجی- آموزشی مؤثر بر جلب مشارکت مرتعداران استان سمنان در حفظ و احیاء مراتع استان، تبیین نقش متغیرهای مستقل بر میزان جلب مشارکت مرتعداران استان سمنان در حفظ و احیاء مراتع استان (شکل ۱).

روش پژوهش

تحقیق حاضر از نوع تحقیقات کاربردی است که به روش علمی، ارتباطی انجام شد. متغیر وابسته، میزان مشارکت دامداران در امر حفظ و احیاء مراتع استان سمنان و متغیرهای مستقل نیز شامل متغیرهای شخصی (سن، سواد، سابقه مرتعداری)، متغیرهای اقتصادی (درآمد ماهیانه، تعداد دام دامداران، مقدار مرتع، اعتبارات بانکی)، متغیرهای اجتماعی (آگاهی دامداران از ماهیت طرح‌های مرتعداری، میزان تماس دامدار با رهبران محلی، انتظار حل مشکل از دولت، تعداد دفعات تماس با مروج، میزان مشارکت در کلاس‌های آموزشی- ترویجی مرتعداری، میزان بازدیدهای آموزشی از مراتع نمونه، میزان دسترسی به مناطق شهری و میزان استفاده از وسایل ارتباط جمعی) و متغیرهای فنی (نیاز دامداران به علوفه و کیفیت مراتع) می‌باشد. ابزار جمع‌آوری اطلاعات، پرسشنامه بود که بخش عمده سؤالات آن به صورت بسته و از طریق طیف لیکرت طراحی شده و تعداد محدودی نیز سؤال باز در نظر گرفته شد. برای تعیین روایی پرسشنامه از نظرات متخصصان امر استفاده شد که پس از اصلاحات لازم، پرسشنامه مذکور در سطح محدود سنجش شده و پایایی آن نیز از طریق آزمون کرونباخ آلفا $\alpha = 0/82$ تعیین گردید. طبق مطالعات و بررسی‌های به عمل آمده، جامعه آماری در این

می‌تواند مشارکت کشاورزان در برنامه‌های زیست- محیطی را تحت تأثیر قرار دهد.

Koppen *et al.* (2002) در تحقیقی در ایالت گجرات هند، بیان می‌دارند اندازه مزرعه، میزان درآمد و سطح تحصیلات بر میزان مشارکت کشاورزان اثر مثبت دارد.

Killough (1998) معتقد است عواملی مانند برقراری تماس با مردم همراه با احترام و فروتنی، شناخت و احترام به دانش بومی مردم، توجه به مسأله دموکراسی در فعالیت‌های مشارکتی، برگزاری دوره‌های آموزشی متنوع برای یادگیری مسائل مختلف، داشتن دیدگاه پایدار در فعالیت‌های مشارکتی، طرح واقعیات برای مردم، در نظر گرفتن احتمال عدم موفقیت، صراحت با مردم و درک ارتباط و کارایی مردم تأثیر بسیار زیادی در برانگیخته شدن مشارکت دارند.

با توجه به ضرورت مشارکت مردم در چنین عزم ملی این مطالعه به دنبال شناسایی عوامل مرتبط در مشارکت دامداران در حفظ و احیاء مراتع استان سمنان و شناخت عوامل مؤثر در این مشارکت می‌باشد.

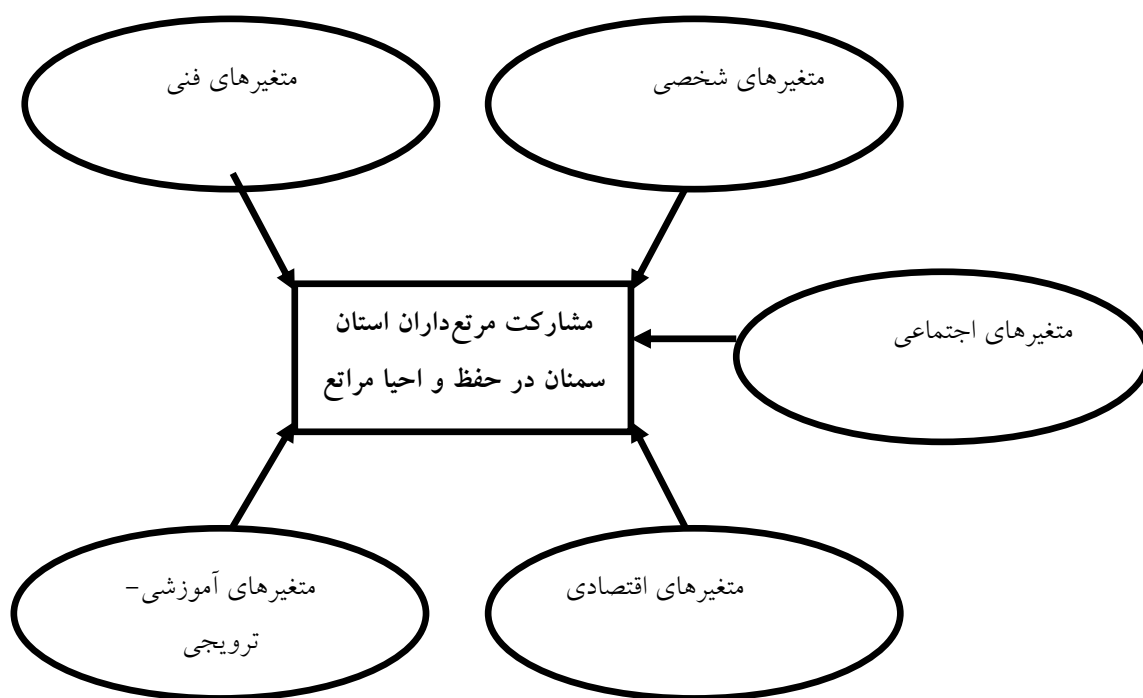
اهداف پژوهش

هدف کلی این مطالعه واکاوی عوامل مؤثر بر جلب مشارکت دامداران در حفظ و احیاء مراتع استان سمنان می‌باشد که برای دستیابی به این هدف، اهداف اختصاصی زیر مدنظر می‌باشد:

بررسی عوامل فردی مؤثر بر جلب مشارکت مرتعداران استان سمنان در حفظ و احیاء مراتع استان، بررسی جایگاه ویژگی‌های اقتصادی مؤثر بر جلب مشارکت مرتعداران استان سمنان در حفظ و احیاء مراتع استان، بررسی جایگاه ویژگی‌های اجتماعی- فرهنگی مؤثر بر جلب مشارکت

تکمیل نمایند. به منظور تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار آمار SPSS_{V15} و آزمون‌های رگرسیون، ضریب همبستگی اسپیرمن و من وایت نی استفاده شد.

تحقیق حدود ۱۴۳۳ نفر می‌باشد که با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای از میان آنان تعداد ۱۱۰ نفر برگزیده شدند تا پرسشنامه‌ها را

شکل ۱- چارچوب نظری تحقیق

دارند که کسب اندوخته‌های ارزشمند تجربی آن‌ها مفید باشد و بنابراین سرمایه‌گذاری لازم بر این قشر قابل توجیه است.

یافته‌ها

بیشترین فراوانی سن دامداران در محدوده سنی ۳۱-۴۰ سال (با میانگین سنی ۳۵) می‌باشد. بنابراین در مجموع، جامعه مورد مطالعه در شرایط سنی قرار

جدول ۱ - توزیع وضعیت سنی پاسخگویان

درصد	فراوانی	سن (سال)*
۱۰/۹	۱۲	زیر ۲۰
۲۳/۶	۲۶	۲۱-۳۰
۳۲/۷	۳۶	۳۱-۴۰
۲۱/۸	۲۴	۴۱-۵۰
۱۰/۹	۱۲	بیش از ۵۰

میانگین: ۴۴/۵۶

* انحراف معیار: ۱۰/۳۷

پیشبرد برنامه‌های توسعه‌ای کند. متأسفانه سطح تحصیلات پاسخگویان مناسب نبوده و باید به این نقیصه به شکل مقتضی توجه نمود.

فقط ۶ نفر دارای تحصیلات بالاتر از دیپلم می‌باشند و ۲۷/۳ درصد دامداران (۳۰ نفر) دارای سطح سواد ابتدایی می‌باشند. سطح تحصیلات به‌عنوان رکن توسعه می‌تواند کمک شایانی به

جدول ۲- توزیع وضعیت تحصیلات پاسخگویان

تحصیلات سطح	فراوانی	درصد
بی‌سواد	۲۲	۲۰
ابتدایی	۳۰	۲۷/۳
راهنمایی	۲۴	۲۱/۸
دبیرستان	۱۲	۱۰/۹
دیپلم	۱۶	۱۴/۵
بالاتر از دیپلم	۶	۵/۵

* انحراف معیار: ۱/۵۰۴ نما: ابتدایی

شروعی برای انجام فعالیت‌های مشارکتی باشد. چراکه دامداران تجارب خوبی اندوخته و باید نقاط ضعف حرفه خود را به‌خوبی درک نمایند.

سابقه کار ۳۴/۵ درصد از دامداران بین ۱۰-۶ سال می‌باشد که بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است. این سابقه کار می‌تواند

جدول ۳- توزیع وضعیت سابقه کار پاسخگویان

سابقه کار*	فراوانی	درصد
۵ و پایین‌تر	۲۸	۲۵/۵
۶-۱۰	۳۸	۳۴/۵
۱۱-۱۵	۲۲	۲۰
۱۶-۲۰	۱۰	۹/۱
بیش از ۲۰	۱۲	۱۰/۹

* انحراف معیار: ۶/۰۳ میانگین: ۹/۳۹

۲۰ سال و بیشتر می‌باشند. سابقه بیش از ۳۵ درصد از جامعه در قالب بحث فنی حفظ و احیاء مراتع چندان زیاد نبود.

بیشتر دامداران یعنی ۳۵/۵ درصد از کل جامعه (۳۸ نفر) دارای سابقه اشتغال ۵ سال و پایین‌تر هستند. همچنین کمترین میزان یعنی ۳/۷ درصد کل، دارای سابقه اشتغال

جدول ۴- توزیع وضعیت سابقه اشتغال به مرتع‌داری پاسخگویان

سابقه اشتغال به مرتع‌داری*	فراوانی	درصد
۵	۳۹	۳۵/۵
۶-۱۰	۲۹	۲۵/۹
۱۱-۱۵	۲۶	۲۴/۱
۱۶-۲۰	۱۲	۱۱/۱
بیش از ۲۰	۴	۳/۷

*انحراف معیار: ۵/۲۸ میانگین: ۸/۶۷

واحد دامی می‌باشد یعنی ۲۴/۵ درصد از کل دامداران دارای ۱۰۰-۵۱ رأس واحد دامی ضمن آنکه ۲۴/۵ درصد از کل دامداران دارای ۲۰۰-۱۵۱ رأس واحد دامی می‌باشند (جدول ۵).

به‌طور متوسط یک دامدار ۱۱۹ رأس گوسفند و ۴۳ رأس بز در گله خود نگهداری می‌کند. از نظر تعداد واحد دامی، بیشترین فراوانی مربوطه ۱۰۰-۵۱ رأس واحد دامی و همچنین ۲۰۰-۱۵۱ رأس

جدول ۵- توزیع وضعیت تعداد دام پاسخگویان

تعداد دام*	فراوانی	درصد
۵۰ و کمتر	۶	۶/۱
۵۱-۱۰۰	۲۷	۲۴/۵
۱۰۱-۱۵۰	۱۲	۱۰/۲
۱۵۱-۲۰۰	۲۷	۲۴/۵
۲۰۱-۲۵۰	۲۰	۱۷/۳
۲۵۱-۳۰۰	۱۳	۱۱/۲
۳۰۱-۳۵۰	۵	۴/۱
بالاتر از ۳۵۰	۲	۲

* میانگین تعداد بز: ۴۳ میانگین تعداد گوسفندان: ۱۱۹ انحراف معیار: ۸۵/۰۸

بین سن، تماس با رهبران محلی، واحد دامی، بازدید از مراتع نمونه، کیفیت مراتع، دسترسی به مناطق شهری و استفاده از رادیو با متغیر وابسته تحقیق رابطه‌ای مشاهده نشد. نشریات ترویجی در ایجاد رابطه مشارکت، موثر بوده و استفاده از تلویزیون و رادیو (رسانه‌های گروهی) رابطه‌ای با مشارکت ندارند که نشان‌دهنده ضعف رسانه‌های گروهی یا عدم تولید برنامه‌های مؤثر از سوی آن‌ها می‌باشد.

نتایج حاصل از تعیین همبستگی بین متغیرهای تحقیق نیز بیانگر آن است که بین متغیرهای میزان تحصیلات، درآمد، میزان آگاهی، تعداد دفعات تماس با مروج، میزان مراتع، شرکت در کلاس‌های ترویجی و نیاز به علوفه و جلب مشارکت در حفظ و احیای مراتع، همبستگی مثبت و معنی‌داری وجود دارد. ضمن آنکه متغیر انتظار حل مشکل از دولت نشانگر رابطه منفی با مشارکت می‌باشد. همچنین

جدول ۶ - نتایج حاصل از ضریب همبستگی بین متغیرها و عوامل مؤثر جلب مشارکت بهره‌برداران

متغیر	مقدار r	Sig	رابطه معنی داری
سن	۰/۰۸۲	۰/۸۳۱	رابطه ندارد
میزان درآمد	۰/۳۲۵**	۰/۰۰۰	مثبت و معنی دار
میزان آگاهی	۰/۲۹۷**	۰/۰۰۰	مثبت و معنی دار
تماس با رهبران محلی	۰/۰۵۹	۰/۹۸۸	رابطه ندارد
انتظار حل مشکل از دولت	۰/۲۳۴**	۰/۰۰۰	منفی و معنی دار
تماس با مروج	۰/۳۰۹**	۰/۰۰۰	مثبت و معنی دار
واحد دامی	۰/۰۴۱	۰/۷۲۳	رابطه ندارد
مقدار مرتع	۰/۲۴۳**	۰/۰۰۳	مثبت و معنی دار
شرکت در کلاس‌های ترویجی	۰/۲۸۱**	۰/۰۰۰	مثبت و معنی دار
بازدید از مراتع نمونه	۰/۱۰۱	۰/۹۰۸	رابطه ندارد
نیاز به علوفه	۰/۲۳۳**	۰/۰۰۰	مثبت و معنی دار
کیفیت مراتع	۰/۰۶۷	۰/۳۴۲	رابطه ندارد
دسترسی به مناطق شهری	۰/۰۵۳	۰/۶۱۳	رابطه ندارد
استفاده از رادیو	۰/۰۸۸	۰/۲۸۵	رابطه ندارد
استفاده از تلویزیون	۰/۰۹۳	۰/۲۸۸	رابطه ندارد
استفاده از مجلات	۰/۰۵۲	۰/۷۸۱	رابطه ندارد
میزان تحصیلات	۰/۴۱۶**	۰/۰۰۰	مثبت و معنی دار
سابقه دامداری	۰/۲۳۷*	۰/۰۱۲	مثبت و معنی دار

* ۹۵ درصد سطح معنی داری

** ۹۹ درصد سطح معنی داری

شد. در گام پنجم سابقه دامداری (X3) سپس نیاز به علوفه (X15) در مرحله هفتم نیز آگاهی از طرح‌های مرتع‌داری (X5) وارد معادله گردید. تحلیل رگرسیون نشان داد که بیش از ۸۳ درصد تبیین میزان مشارکت درگرو سطح تحصیلات و میزان درآمد بهره‌برداران می‌باشد که نکته‌ای کلیدی در جلب مشارکت برای حفاظت از یک ثروت اساسی ملی محسوب می‌شود. متغیرهای پنج‌گانه بعدی درصد بسیار محدود و در مجموع حدود ۸ درصد تأثیرگذاری داشتند.

به‌منظور تعیین نقش جمعی متغیرهای مستقل در تبیین متغیر مشارکت از تحلیل رگرسیونی به روش گام‌به‌گام استفاده شد. هفت متغیر به ترتیب وارد معادله شدند. در اولین مرحله متغیر سطح تحصیلات (X2) وارد معادله گردید که ضریب تعیین $R^2=0/7021$ برای آن محاسبه گردید. بدین مفهوم که ۷۰ درصد تغییرات در متغیر مشارکت، مربوط به سطح تحصیلات بهره‌برداران می‌باشد. در گام دوم میزان درآمد (X4)، در مرحله بعدی تعداد دفعات تماس با مروج (X8) پس از آن میزان شرکت در کلاس‌های ترویجی (X13) وارد معادله

جدول ۷- مراحل مختلف ورود متغیرهای مستقل بر مشارکت دامداران در حفظ و احیاء مراتع با رگرسیون چندمنظوره گام‌به‌گام

مراحل	متغیرهای وارد شده	ضرایب b متغیرهای وارد شده به معادله	R ²	F
گام اول	X2 سواد	۴/۲۷۶	۰/۷۰۲۱۶	۱۷۲/۱۰
گام دوم	X2 سواد	۲/۸۱۵	۰/۸۳۳۶۰	۱۸۰/۳۴
	X4 میزان درآمد	۰/۰۵۱۳		
گام سوم	X2 سواد	۲/۴۵۰	۰/۸۶۰۵۱	۱۴۵/۹۹
	X4 میزان درآمد X8 تعداد دفعات تماس با مروج	۰/۰۳۹۸ ۱/۰۶۵۰		
گام چهارم	X2 سواد	۲/۰۹۱۱	۰/۸۸۵۷۷	۱۳۵/۷۰
	X4 میزان درآمد X8 تعداد دفعات تماس با مروج	۰/۰۳۸۶ ۱/۰۵۰۴		
	X13 میزان مشارکت در کلاسهای ترویجی	۱/۰۱۸۶		
گام پنجم	X2 سواد	۱/۴۴۶۶	۰/۸۹۷۲۷	۱۲۰/۵۳۲
	X4 میزان درآمد X8 تعداد دفعات تماس با مروج	۰/۰۳۵۵۱ ۰/۹۴۳۶۲		
	X13 میزان مشارکت در کلاسهای ترویجی	۱/۰۰۵۲۱		
	X3 سابقه دامداری	۰/۲۳۸۵۶		
گام ششم	X2 سواد	۱/۳۴۸۰۱۱	۰/۹۰۶۳۰۱	۹۰/۶۲۴۳
	X4 میزان درآمد X8 تعداد دفعات تماس با مروج	۰/۲۶۷۴۴ ۰/۷۵۹۹۳		
	X13 میزان مشارکت در کلاسهای ترویجی	۱/۰۲۹۱۶۵		
	X3 سابقه دامداری	۰/۳۰۹۸۸۸		
	X15 نیاز دام به علوفه	۰/۰۰۱۹۸۳		
گام هفتم	X2 سواد	۱/۲۵۳۵۶۷	۰/۹۱۲۴۶	۹۹/۷۶۱۲
	X4 میزان درآمد X8 تعداد دفعات تماس با مروج	۰/۰۲۴۵۷۴ ۰/۷۰۸۳۸۵		
	X13 میزان مشارکت در کلاسهای ترویجی	۱/۰۰۰۸۵۰		
	X3 سابقه دامداری	۰/۲۸۷۰۸۰		
	X15 نیاز دام به علوفه	۰/۵۴۵۱۳۳		
	X5 آگاهی از طرح‌های مرتع‌داری	۰/۲۸۷۰۸۰ ۰/۵۴۵۱۳۳		

$$Y = 1/637 + 1/253 X2 + 0/245 X6 + 0/708 X8 + 1/0008 X13 + 0/287 X3 + 0/0018 X15 + 0/545 X5$$

معادله خط رگرسیونی بر اساس b به شرح ذیل می‌باشد:

ضروریات جلب مشارکت در استان سمنان می‌باشد که نیاز به تقویت جدی و هدایت‌های صحیح آموزش‌های ترویجی دارد.

ضریب همبستگی اسپیرمن بین دو متغیر انتظار حل مشکل از دولت و میزان مشارکت دامداران در امرحفظ واحیای مراتع استان سمنان دارای رابطه منفی بود. این نتیجه در راستای نتایج تحقیق آرایش و همکاران (۱۳۸۷) و متولی (۱۳۸۵) می‌باشد. بین سطح تحصیلات بهره‌برداران با متغیر میزان مشارکت دامداران در امر حفظ واحیای مراتع استان سمنان، رابطه مثبت معنی‌دار مشاهده گردید که این مهم با نتایج تحقیقات جلالی و کرمی (۱۳۸۵)؛ متولی (۱۳۸۵)؛ عبدالملکی و همکاران (۱۳۸۵) و (Damianos & Giannakopoulos, 2002)؛ Koppen *et al.*, (2002) تطبیق داشت اما چنین نتیجه‌ای در تحقیقات Killough (1998) و محمدی (۱۳۸۵) مشاهده نگردید.

بین میزان درآمد مرتع‌داران با متغیر میزان مشارکت دامداران در امر حفظ واحیای مراتع استان سمنان رابطه مثبت معنی‌دار مشاهده گردید که این مهم با نتایج تحقیقات Bagdi (2005)، همت خواه و خلیقی (۱۳۸۵)، متولی (۱۳۸۵)، جلالی و کرمی (۱۳۸۴)؛ Killough (1998) *et al.* Koppen (2002) تطبیق داشت.

بین میزان آگاهی مرتع‌داران با متغیر میزان مشارکت دامداران در امرحفظ واحیای مراتع استان سمنان رابطه مثبت معنی‌دار وجود داشت که این امر با نتایج تحقیقات متولی (۱۳۸۵)، شریعتی و متولی (۱۳۸۳) و آرایش و همکاران (۱۳۸۷) تطبیق داشت.

بین میزان دفعات تماس مرتع‌داران با مروج با متغیر میزان مشارکت دامداران در امرحفظ واحیای مراتع استان سمنان رابطه مثبت معنی‌دار وجود داشت که این امر با نتایج تحقیقات Damianos &

بحث و نتیجه‌گیری

در این تحقیق عوامل موثر بر جلب مشارکت دامداران در حفظ و احیای مراتع استان سمنان مورد مطالعه قرار گرفت. یافته‌های تحقیق نشان داد از مجموع ۴ دسته عوامل (شخصی، اقتصادی، اجتماعی و فنی) مورد بررسی، متغیرهای درآمد، میزان آگاهی از فواید طرح‌های مرتع‌داری، شرکت در کلاس‌های ترویجی، میزان تحصیلات، میزان نیاز به علوفه، مقدار مراتع، تماس با مروج رابطه مثبت معنی‌دار با متغیر میزان مشارکت داشته و این رابطه در خصوص انتظار حل مشکل از دولت منفی و معنی‌دار بود. از میان متغیرهای وارد شده به رگرسیون به شیوه گام‌به‌گام، ۷۰ درصد تغییرات در میزان مشارکت توسط عامل سطح تحصیلات و حدود ۱۳ درصد نیز توسط میزان درآمد بوده است. سایر عوامل مانند دفعات تماس با مروج، شرکت در کلاس‌های ترویجی، سابقه دامداری، نیاز دام به علوفه و آگاهی از طرح‌های مرتع‌داری حدود ۸ درصد تغییرات مورد نظر را تبیین کردند. کلاس‌های ترویجی و سایر منابع آگاه ساز که می‌باید نقش مهمی در جلب مشارکت داشته باشند چندان ایفای نقش ننموده و ضروری است طریقه کارآمد نمودن این منابع به نحو اساسی مورد بررسی قرار گیرد. استفاده نادرست از روش‌های آموزشی، زمان و مکان نامناسب یا عدم همخوانی با نیازهای دامداران می‌تواند از اهم این عدم اثربخشی تلقی شود. بنابراین یافته‌ها نشان داد، سطح تحصیلات و درآمد دامداران عاملی کلیدی در مشارکت محسوب می‌شوند که سطح تحصیلات می‌تواند آگاهی از فواید طرح‌های مرتع‌داری و جلوگیری از تخریب را باعث شود. تأکید پرمفعت‌زا بودن مشارکت مردمی در حفظ و احیاء و آگاه‌سازی صحیح و به‌موقع از

ارتباط با دامداران و فعالیت‌های ترویجی دارند، استفاده گردد.

- مسئولین و کارشناسان منابع طبیعی می‌باید چاره‌ای بیندیشند تا با ایجاد انگیزه مالکیت و افزایش وسعت مراتع در اختیار دامداران باعث افزایش مشارکت گردند.

- جهت مشارکت دامداران لازم است، مسئولین ابتدا اقدام به تشکیل کلاس‌های نهضت سوادآموزی و کلاس‌هایی که سطح سواد دامداران را افزایش می‌دهد، نموده و پس از آن نسبت به اجرای طرح‌های مرتعداری اقدام نمایند.

- پیشنهاد می‌گردد، کارشناسان و مسئولین ذی‌ربط دامداران را توجیه کنند که با اجرای طرح‌های مرتعداری می‌توانند به علوفه بیشتری دست یابند و در اجرای طرح‌های مرتعداری، در صورت کم بودن سرمایه و وقت، ابتدا بر مشارکت دامدارانی که نیاز به علوفه بیشتری دارند اقدام شود.

- عدم استفاده از تلویزیون، رادیو و نشریات، سهم بالایی در ناکامی جلب مشارکت دامداران و آگاهی از عوامل تخریب یا فواید مراتع دارد، بنابراین، مسئولین و کارشناسان منابع طبیعی با تهیه مطالب آموزشی که منطبق با نیازهای آموزشی دامداران باشد و پخش آن از طریق رادیو و تلویزیون و یا چاپ در نشریات ترویجی باید به برطرف‌سازی این نقیصه، اقدام نمایند.

منابع و مأخذ

۱. اداره کل منابع طبیعی استان سمنان. (۱۳۸۷). *خبرنامه گزارش یک‌ساله عملکرد ترویج منابع طبیعی استان سمنان*. سمنان: اداره کل منابع طبیعی. صفحات ۳۵-۱۰.
۲. آرایش، ب.، فرج‌اله حسینی، س. ج.، ملک محمدی ا.، و چیدری، م. (۱۳۸۷). *طراحی الگوی*

Giannakopoulos(2002); Koppen *et al.* (2002); Bagdi (2005). توتونچی و عمانی (۱۳۹۱)، شریعتی و متولی (۱۳۸۳) و آرایش و همکاران (۱۳۸۷) تطبیق داشت. بین میزان شرکت مرتعداران در کلاس‌های ترویجی با متغیر میزان مشارکت دامداران در امر حفظ و احیای مراتع استان سمنان رابطه مثبت معنی‌دار مشاهده گردید که این مهم با نتایج تحقیقات همت‌خواه و خلیقی (۱۳۸۵)، جلالی و کرمی (۱۳۸۵) و شریعتی و متولی (۱۳۸۳) تطبیق داشت.

بین میزان سابقه دامداری مرتعداران با متغیر میزان مشارکت دامداران در امر حفظ و احیای مراتع استان سمنان رابطه مثبت معنی‌دار مشاهده گردید که این مهم با نتایج تحقیقات همت‌خواه و خلیقی (۱۳۸۵) و Bagdi (2005) تطبیق داشت، ولی با نتایج تحقیق محمدی (۱۳۸۳) تطبیق نداشت.

پیشنهادها

- پیشنهاد می‌گردد، مسئولین منابع طبیعی به‌ویژه متخصصان مراتع، راه‌حلی جهت افزایش درآمد دامداران بیندیشند و با ایجاد طرح‌هایی که بتواند باعث درآمد دامداران با بنیه مالی کمتر گردد، اقدام نمایند. در نهایت اقداماتی انجام شود که از طریق دولت، تسهیلاتی مانند وام در اختیار دامداران قرار گیرد.

- پیشنهاد می‌گردد کارشناسان ذی‌ربط، با برقراری ارتباطی اصولی و منطقی با دامداران و آگاه نمودن آنان از بازدهی مطلوب و دائم از مراتع اقدام نمایند. همچنین استفاده مناسب از وسایل ارتباط جمعی (صداوسیما و...) می‌تواند بسیار اثربخش باشد.

- پیشنهاد می‌گردد، علاوه بر افزایش تعداد تماس‌ها، از افرادی که تخصص لازم را در برقراری

- مشارکت‌های مردمی در حفظ، احیاء، توسعه و بهره‌برداری منابع طبیعی تجدیدشونده استان ایلام. پایان‌نامه دکتری رشته ترویج و آموزش کشاورزی. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران.
۳. جلالی، م. و کریمی، ع. (۱۳۸۵). تعیین عوامل مؤثر بر مشارکت مرتع‌داران در تعاونی‌های مرتع‌داری استان کردستان، پژوهش و سازندگی، شماره ۷۰ صفحات، ۳۵-۴۵.
۴. شریعتی، م. ر.، و متولی، ح. (۱۳۸۳). بررسی نقش سازمان‌های غیردولتی در حفظ، احیاء و توسعه منابع طبیعی (مطالعه موردی با تأکید بر سازمان‌های غیردولتی (NGOs). مجله جنگل و مرتع، شماره ۶۳، صفحات ۳۵-۲۶.
۵. عبدالملکی، م.، چیدری، م.، واعظمی، م. (۱۳۸۵). ارزیابی فعالیت‌های آموزشی ترویجی مرتع‌داری در شهرستان تویسرکان از دیدگاه بهره‌برداران مراتع. ماهنامه تخصصی معاونت ترویج و نظام بهره‌برداری، شماره ۱۷۵، صفحه ۷۹-۷۱.
۶. عمانی، ا. ر. (۱۳۹۰). تحلیل عوامل مؤثر بر مشارکت اعضای هیأت علمی کشاورزی در فعالیت‌های علمی- پژوهشی و بررسی موانع موجود (مطالعه موردی: دانشکده‌های کشاورزی و علوم آب دانشگاه آزاد اسلامی، واحد شوشتر). مجله پژوهش‌های ترویج و آموزش کشاورزی، دوره ۴، شماره ۲، پیاپی ۱۴، صفحات ۸۳-۶۹.
۷. توتونچی، م.، و عمانی، ا. ر. (۱۳۹۱). شناسایی عوامل مؤثر بر مشارکت گندم‌کاران شهرستان دزفول در مدیریت شبکه‌های آبیاری و زهکشی. مجله پژوهش‌های ترویج و آموزش کشاورزی، دوره ۵، شماره ۴، پیاپی ۲۰، صفحات ۴۸-۳۷.
۸. متولی، ح. (۱۳۸۵). مشکلات و موانع و موانع و مشکلات حفاظت منابع طبیعی در استان سمنان با رویکرد ترویجی. مجله جنگل و مرتع، شماره ۷۱، صفحات ۴۵-۳۶.
۹. محمدی، غ. (۱۳۸۳). عوامل مؤثر بر مشارکت روستائیان در طرح‌های آبخیزداری، جهاد (ماهنامه، علمی، اجتماعی، اقتصادی)، شماره ۲۶۲، صفحات ۱۷-۱۳.
۱۰. همت‌خواه، ی.، و خلیقی، ن. (۱۳۸۵). بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت بهره‌برداران در طرح‌های مرتع و آبخیزداری مطالعه موردی (بهره‌برداران حوزه معرف کچیک واقع در استان گلستان). مجله علوم کشاورزی و منابع طبیعی، جلد سیزدهم، شماره ۴، صفحات ۱۰۱-۸۸.
11. Bagdi, G. L. (2005). *Peoples participation in soil & water conservation through watershed approach*. International Book Distributing. India: Gojorat. Retrieved from <http://www.printsbooks.com/peoples-participation-in-soil-water-conservation-through-watershed-approach-0-152250.html/>
12. Damianos, D. & Giannakopoulos, N. (2002). Farmers' participation in Agro-environmental schemes in Greece. *British Food Journal*, 104, 261-274.
13. Koppen, B. V., Parthasarathy, R. & Constantina, S. (2002). Poverty dimensions of irrigation management transfer in large scale irrigation in Andhra Pradesh & Gujarat, India. *International Water Management Institute*, Research report 61, 96-25.
14. Killough, G. M. (1998). *Resource conservation through community participation*. Retrieved from http://www.cepf.net/Documents/final_namsaling_cldp.pdf/